

I. H. Abdullaev, N. S. Džidalaev, S. A. Musaev, B. M. Alieva, *Russko–lakski slovar’*. Bolee 40 000 slov. S. A. Musaev (ur.). IJaLI DFIC RAN, Mahačkala; Sankt–Peterburg, 2019.

И. Х. Абдуллаев, Н. С. Джидалаев, С. А. Мусаев, Б. М. Алиева, *Русско–лакский словарь*. Более 40 000 слов. Под редакцией С. А. Мусаева. Институт языка, литературы и искусства им. Г. Цадасы Дагестанского федерального исследовательского центра Российской академии наук, Махачкала; Санкт–Петербург, 2019.

Lakška je leksikografija bogatija za još jedan veliki dvojezičnik. Ujesen je 2019. godine objavljen *Rusko–lakski rječnik* koji je izradila skupina od četiriju autora – I. H. Abdullaev, N. S. Džidalaev, S. A. Musaev i B. M. Alieva. Rječnik je izišao u izdanju Instituta za jezik, književnost i umjetnost »Gamzat Cadasa«. U tom je zajedničkom radu na 996 stranica obrađeno više od 40 tisuća riječi. Rječnik je izišao pod uredništvom S. A. Musaeva.

Sulejman Ahmedovič Musaev je preminuo u lipnju 2021. godine. Bio je iznimno radišan i skroman čovjek. Kolege će ga pamtiti kao talentiranoga znanstvenika, vrlo vedru i optimističnu osobu i pravoga domoljuba Dagestana i svoga zavičaja, lakškoga kraja. Tijekom zadnjega desetljeća svoga života puno je vremena, rada i znanja uložio u pripremu, uređivanje te raznovrsne dorade novoga rusko–lakškog rječnika.

Prije samoga prikazivanja *Rusko–lakškoga rječnika* (dalje – *Rječnik*) ukratko ćemo se osvrnuti na povijest sastavljanja dvojezičnih rusko–lakških rječnika koja seže unatrag 150 godina (1865.–2019.).¹ Kroz to je razdoblje iz tiska izašlo 14 rusko–lakških rječnika, različite namjene, tematskih okvira i opsega. Podatke o tim rječnicima predstavljam ovdje u tabličnom obliku (v. Tablicu 1.) koja sadrži kronološki prikaz povijesti izrade i izdavanja dvojezičnih rusko–lakških rječnika (različitoga sadržaja, opsega i namjene – terminološki, školski, kratki rječnici manjega formata te veliki rječnici općeuporabnoga leksika). Prvo mjesto u tom kro-

1 Najpotpuniji popis lakških rječnika, među njima i rusko–lakških, v. Abdullaev 2010.b. U tom su azbučnom popisu nabrojani rječnici različitih vrsta: dvojezični, jednojezični, pravopisni, morfemski, odostražni.

nološkom nizu pripada *Azbučnom popisu ruskih riječi uz uputu gdje se mogu potražiti odgovarajuće lakske riječi* u Uslarovoj knjizi *Lakski jezik*.²

№	Godina	Autor	Naslov	Broj riječi
1.	1890. ³	Petr Karlovič Uslar	<i>Azbučni popis ruskih riječi uz uputu gdje se mogu potražiti odgovarajuće lakske riječi</i> (Uslar 1890: 397–422)	približno 2500
2.	1932.	Mahalli Abdurahmanovič Kažlaev	<i>Rječnik fizičkoga nazivlja</i> ⁴	oko 1100 ⁵
3.	1932.	Mahalli Abdurahmanovič Kažlaev	<i>Rječnik kemijskoga nazivlja</i> (Kažlaev 1932.b.)	oko 1000
4.	1932.	Šahimardan Isakmusaevič Amirov	<i>Rječnik matematičkoga nazivlja</i> (Amirov 1932)	oko 850
5.	1932.	Mugutdin Magomedovič Čarinov	<i>Rječnik društveno–političkoga nazivlja</i> (Čarinov 1932)	oko 2400
6.	1940.	Gusejn Magomedovič Gadžiev (urednik)	<i>Terminološki rječnik iz povijesti, jezika, književnosti, matematike, prirodoslovlja i zemljopisa</i> (Gadžiev 1940)	oko 3100
7.	1942.	Džarijat Hanova	<i>Rusko–lakski školski rječnik</i> (Hanova 1942)	6 000
8.	1953.	Gadži Badavievič Murkelinskij	<i>Rusko–lakski rječnik</i> (Murkelinskij 1953)	34 000
9.	1958.	Gusejn Magomedovič Gadžiev	<i>Rusko–lakski školski rječnik</i> (Gadžiev 1958)	14500
10.	1982.	Kabullah Ragimovič Ragimov	<i>Rusko–lakski školski terminološki rječnik (jezik, književnost, pedagogija)</i> (Ragimov 1982)	oko 1500

2 *Алфавитный список русских слов с указанием, где отыскивать соответствующие им лакские* (Uslar 1890: 397–422). Taj je popis riječi dovoljno opsežan za svoje vrijeme, sadrži oko 2 500 ruskih riječi s laskim ekvivalentima ili s uputom na jedan ili nekoliko članaka *Zbornika lakskih riječi* (*Сборник лакских слов*, Uslar 1890: 233–396). Nema sumnje da se to rusko–laksko kazalo može smatrati neposrednim pretečom rusko–laskih rječnika.

3 Rukopis je knjige *Lakski jezik* litografirao 1865. godine, a tipografski je knjiga izdana 1890. godine.

4 Kažlaev 1932.a. Više o rusko–laskim terminološkim rječnicima 1932. godine v. Abdullaev 2010.a.

5 Za terminološke rječnike broj riječi navodim približno (na osnovi broja stranica u rječniku i prosječnoga broja riječi na stranici).

11.	1987.	Nurislam Siražutdinovič Džidalaev	<i>Rusko–lakski rječnik: oko 10 000 riječi</i> (Džidalaev 1987)	oko 10 000
12.	1988., 2009. ⁶	Isa Halidovič Abdullaev	<i>Školski rusko–lakski rječnik⁷</i>	oko 5100
13.	1994.	Nurislam Siražutdinovič Džidalaev	<i>Rusko–lakski rječnik: oko 20 000 riječi</i> (Džidalaev 1994)	oko 20 000
14.	2019.	I. H. Abdullaev, N. S. Džidalaev, S. A. Musaev, B. M. Alieva	<i>Rusko–lakski rječnik. Više od 40 000 riječi</i>	više od 40 000

Tablica 1. Kronološki prikaz povijesti izrade i izdavanja dvojezičnih rusko–lakskih rječnika

Veliki rječnik G. B. Murkelinskoga 1953. godine i rječnik N. S. Dzhidalaeva (1994.), koji je obuhvatio 20 000 riječi, za razliku od školskih i manjih rječnika, rječnici su općega sadržaja za šire čitateljstvo, te su namijenjeni kao priručnici za filologe, djelatnike različitih ustanova za izdavaštvo, radio i televiziju itd. To su za svoje vrijeme bili značajni radovi kojima se služilo nekoliko naraštaja korisnika – djelatnici u kulturi, prevoditelji, pisci, učitelji itd.

Cilj je izrade novoga velikog rusko–laskog rječnika što potpunije obuhvaćanje leksika suvremenoga ruskog jezika te za ruske lekseme pronaći najtočnije lakske istovrijednice ili prihvatiti posuđenice koje su tijekom proteklih desetljeća ušle u laski iz ruskoga (ili posredstvom ruskog). Pritom su autori u potpunosti uzeli u obzir iskustvo stečeno u laskoj leksikografiji kao i u dagestanskoj teorijskoj leksikografiji iz prošlih desetljeća. Potreba novoga, suvremenog rječnika obrazlaže se razvojem ruskoga leksika tijekom proteklih desetljeća, potom i potrebom da se u rječniku velikoga opsega odrazi suvremeni ruski jezik, te s namjerom obuhvaćanja svega onog novog što je u jezik ušlo tijekom druge polovice 20. i početkom 21. stoljeća.

Rječnik navodi lakske ekvivalente za 40 000 riječi suvremenoga ruskog književnog jezika, uključuje idiome kao i stručno nazivlje šire uporabe. U *Rječnik* su uvrštene i zastarjelice te pučki izrazi koji se susreću u ruskoj klasičnoj književnosti.

6 Izišla su dva izdanja toga rječnika, 1988. i 2009.

7 Abdullaev 2009. U tom su rječniku okupljene najčešćije riječi ruskoga jezika. Taj se školski rječnik značajno razlikuje od ranijih školskih rusko–laskih rječnika bitnim povećanjem raznovrsnih podataka u rječničkom članku (izgovor natuknice, osnovni gramatički oblici, morfološke i sintagmatske osobine, ilustrativna građa i dr.); u ranijim se rječnicima navodio uglavnom samo ekvivalent za natuknicu.

U *Predgovoru* urednik S. A. Musaev napominje da »u laskom leksiku nisu postojale mnoge riječi iz područja suvremene znanosti, kulture, tehnike, društvenoga života – takve su se riječi stvarale ili su se posuđivale iz ruskoga jezika ili preko ruskoga« (: 19). Novi rusko–laski rječnik, kao i prethodni, sadrži prijevode riječi, odnosno istovrijednice, ali za mnoge lekseme navodi i definicije (značenjske parafraze) na laskom jeziku. Tumačenja korisnicima olakšavaju razumijevanje onih riječi ili stručnoga nazivlja posuđenoga iz ruskog jezika i još nedovoljno usvojenoga od laskih čitatelja (: 19). *Rječnik* je namijenjen stručnjacima raznovrsnih područja, kao i širem čitateljstvu. Ovdje valja spomenuti da će se njime služiti, među ostalima, djelatnici brojnih ustanova za prosvjetu i kulturu: nastavnici i učenici općih (11–godišnjih) škola Lakske, Kulinske i Novolakske regije Dagestana (u kojima se laski jezik i književnost predaju kao nastavni predmeti); nastavnici i studenti na Dagestanskom državnom sveučilištu, gdje se na Filološkom fakultetu, na Odjelu za dagestanske jezike među ostalima predaju i kolegiji iz lakske filologije za studente koji studiraju laski jezik i književnost; djelatnici dagestanske radiotelevizije, novinari i djelatnici ustanova u kulturi.⁸

* * *

Sastavljanje je *Rječnika* započelo 1982. godine kada su izradi rječničkih članaka pristupili Isa H. Abdullaev i Nurislam S. Džidalaev.

Isa Halidovič Abdullaev autor je čitavoga niza radova iz područja leksikologije i leksikografije te povijesne morfologije laskkoga jezika. Sastavio je raznovrsne lakske rječnike,⁹ od kojih je u ovom kontekstu najvažnije spomenuti *Školski rusko–laski rječnik* (2009, prvo izdanje 1988.). Izradio ga je, kao i ostale svoje rječnike, na osnovi velike kartoteke (60 000 kartica) koju je sam sastavio i popunjavao nekoliko desetljeća.

Nurislam Siražutdinovič Džidalaev (1935.–2014.) ponajprije se bavio leksikologijom i leksikografijom laskkoga jezika, ali i drugim područjima lakske filologije. Ovom ćemo prilikom navesti samo radove vezane uz leksikologiju i leksikografiju, i to samo neke od njih. Napisao je niz radova o turkijsko–dagestanskim jezičnim vezama. Među njima valja istaknuti vrlo temeljito istraživanje *Turcizmi u dagestanskim jezicima: povijesno–etimološka analiza* (1990). Džidalaev je osamdesetih godina 20. stoljeća u Institutu za jezik, književnost i umjetnost »Gamzat Cadasa« vođio skupinu koja je izrađivala i izdavala kratke rusko–dagestanske rječnike za šest

8 Na dagestanskom radiju i televiziji redovito se pripremaju emisije na laskom jeziku. U Dagestanu izlaze novine na laskom jeziku – društveno–politički tjednik *Il'ei* ('vjesnik') izlazi od 1991., tjednik Lakske regije *Hhjahha barg* [χ;äy;a barχ] ('zora') izlazi od 1923. godine; u Mahačkali od 1935. godine djeluje i Lasko glazbeno–dramsko kazalište »Efendi Kapiev«.

9 Izradio je prvi akademski pravopisni rječnik laskkoga jezika (Abdullaev 2005), koji je uključio 50 000 riječi i postao prvi rječnik te vrste među rječnicima dagestanskih jezika (prethodni su se pravopisni rječnici bili školski, malog opsega); kasnije su se počeli izrađivati takvi rječnici i za druge dagestanske jezike. I. H. Abdullaev autor je novoga velikoga lasko–ruskoga rječnika (2018.). Njegovi su najvažniji radovi iz područja leksikografije i povijesne morfologije laskkoga jezika navedeni u: Gadžijeva 2019: 267.

dagestanskih književnih jezika. Pritom je sam izradio kratki *Rusko–lakski rječnik* (1987) u kojem je obrađeno 10 000 riječi. Nakon sedam godina, 1994., pripremio je znatno dopunjeno izdanje toga rječnika koje je uključivalo oko 20 000 riječi. O tom rječniku S. A. Musaev piše da se ističe točnošću prijevoda i definicija te bogatstvom značenja (: 19).

U proteklom se razdoblju rad na *Rječniku* povremeno zaustavljao. Rječnički su članci većim dijelom bili izrađeni, ali ipak mnogi su bili tek u procesu izrade, a osim toga, trebalo je još doraditi i ujednačiti mnoge članke. Od 2012. godine izradi su se *Rječnika* priključile nove snage – Badrizhat M. Alieva i Sulejman A. Musaev, te je rad bio obnovljen, intenzivno se nastavila obrada i dorada postojećih rječničkih članaka i izrada novih koji nedostaju.

Sulejman Ahmedovič Musaev (1942.–2021.) bio je višestruko talentirana osoba, bavio se laskom filologijom i poviješću Dagestana, ali ovom nam je prilikom najvažnije istaknuti da je bio izvrstan prevoditelj. Prevodio je s ruskoga na laski jezik lijepu književnost – prozu, poeziju i drame. Preveo je dugi niz remek–djela ruske i svjetske klasične književnosti. Upravo su njegovom zaslugom klasična djela svjetske dramske umjetnosti izvedena na pozornici Laskoga kazališta.¹⁰

Badrizhat¹¹ Malikovna Alieva priključila se radu na *Rječniku* 2012. godine zajedno sa Sulejmanom A. Musaevim. Specijalizira se na području proučavanja laskoga jezika: provodi istraživanja jezika i roda, rodnih razlika u jeziku, i objavila je radove posvećene muškim i ženskim govornim praksama, također je objavila niz radova o semantičkim osobitostima laskih blagoslova i kletvi.¹²

U razdoblju od 2012.–2019. B. Alieva i S. Musaev izradili su brojne nove rječničke članke, doradili one već postojeće te ilustrativnom građom dopunili mnoge rječničke članke. U konačnoj verziji *Rječnik* sadrži više od 40 000 rječničkih natuknica. Musaev je preuzeo znanstveno uređivanje *Rječnika*. U završnoj su fazi rada Musaev i Alieva provjerili sve rječničke članke te unijeli ispravke s različitih aspekata, a između ostaloga su doradili one članke koji su bili metodički neujednačeni. B. Alieva je, osim toga, preuzela ogroman posao na znanstveno–tehničkom uređivanju rječnika i uložila velike napore u fazi beskrajsnih korektura prijeloma velikoga rječnika, te je izvršila sav taj rad uz ogromno strpljenje i pedantnu dosljednost.

Tako je skoro četrdeset godina nakon početka rada ovaj rječnik izišao u svijet.

10 Ovdje ćemo nabrojiti samo neke od njegovih brojnih prijevoda: preveo je Homerove *Ilijadu* i *Odiseju*, 154 W. Shakespeareova soneta i tragediju *Hamlet*, povijesnu dramu *Rikard III.*, komediju *Ukročena goropadnica*; niz pjesama, poema i malih drama A. S. Puškina itd. Osim toga S. A. Musaev napisao je na ruskom jeziku temeljiti udžbenik laskoga jezika za odrasle, kojem je dodan CD s audiozapisom svih tekstova i vježba udžbenika (Musaev 2012). Ta knjiga svojom kvalitetom i visokom jezikoslovnom razinom, kao i razinom didaktičke razrađenosti, i danas je jedinstvena među literaturom te vrste – i to ne samo za laski, već za sve dagestanske jezike.

11 [Badrižat].

12 Npr. v. Alieva 2017, 2018.

Ukratko ćemo opisati sadržaj knjige. Naslovni se list donosi na dva jezika, ruskom i laskskom (: 2–3). Naslov rječnika na laskskom glasi: *Оьрус мазрал ва лакку мазрал словарь. 40–азарунния ливчусса махъ* [*urus mazral wa lak:u mazral slowar. 40–azarun:iya liwčus:a maq*] (: 3).

Rječnik pripada rječničkoj seriji koju priprema Institut za jezik, književnost i umjetnost »Rusko–nacionalni rječnici. Književni jezici Dagestana« (taj je naziv serije naveden na 4. i 5. str. također na dvama jezicima). Izraz »nacionalni« ovdje se rabi u značenju 'nacionalno–manjinski', odnosno podrazumijeva jezike nacionalnih manjina. Dakle, ova serija obuhvaća dvojezične rječnike u kojima kao natuknica služi ruski leksem. Taj se leksem u rječničkom članku prevodi na jedan od književnih jezika Dagestana, a u njih se ubrajaju osim dagestanskih jezika još nekoliko (među njima je i kumički, koji spada u turkijsku jezičnu porodicu).

Dalje je izložen kratak opis knjige na trima jezicima: na str. 6. na ruskom, na str. 7. – na laskskom, na str. 8. – na engleskom jeziku. Slijedi uvodni članak G. G. Gamzotova *Jezični svijet Dagestana (o pitanju stanja i perspektiva leksikografskoga osvajanja)* (: 9–18).¹³ Iza toga uvodnog članka slijedi Predgovor koji je napisao urednik Rječnika S. A. Musaeu, taj se članak donosi na dvama jezicima – na ruskome (*Predislovie*, str. 19–20) i na laskkome (*х:и'ч'маq*, str. 21–22). U Predgovoru se iznose sociolingvistički podaci o laskskom jeziku, a zatim se ukratko izlaže povijest izrade dvojezičnih rusko–laskskih rječnika. Autor se također osvrnuo i na povijest rada na ovom najnovijem rusko–laskskom rječniku.

Na str. 23 navodi se popis laskskih rječnika raznih vrsta, a naslovljen je *Bibliografija lakske leksikografije*. Popis obuhvaća 22 rječnika, među kojima su, osim dvojezičnih rječnika (lasko–ruskih i rusko–laskskih) različitoga opsega, i frazeološki, terminološki, pravopisni, morfemski i dr. Slijedi uvodni članak *O služenju rječnikom* (O pol'zovanii slovarom, str. 24–26) u kojem su objašnjena načela oblikovanja rječničkoga članka. *Popis kratica*¹⁴ nalazi se na str. 27–28, a iza njega dolazi ruska azbuka (: 29). Dalje slijedi sam rječnik (: 30–981).

Završno je poglavlje knjige dio naslovljen *Zemljopisna imena*¹⁵. U veliki rusko–laskski rječnik 1953. godine, kao i u kasnije rusko–lakske rječnike, nisu bili uvršteni nikakvi dodatci, pa ni popis s prijevodima zemljopisnih imena. Na taj dio ćemo se osvrnuti malo detaljnije. Sva se građa ovdje dijeli u dva dijela s time da prvi obuhvaća zemljopisna imena svijeta pa i Rusije (: 982–991), dok je drugi dio posvećen isključivo Dagestanu (: 991–994).

U prvom su dijelu (svjetska zemljopisna imena) obje strane, i lijeva (ruska), i desna (laska), popraćene vrstom naziva koja se najčešće navodi kraticom (kurzivom), npr.: *g. gorod* 'grad' – š. šahru; *r. reka* 'rijeka' – *n. nex*; *o–v* ostrov 'otok' – ž.

13 Taj članak prethodi uvodnim dijelovima knjige u svim izdanjima ove serije, na njegov sam se sadržaj ukratko osvrnula u prikazu Gadžijeva 2020.

14 *Spisok uslovnih sokraščenij* (: 27–28).

15 *Geografičeskie nazvanija*, na laskskom – *geografjalul c'ardu* (: 982–994).

žazira; *p-ov* poluostrov ‘poluotok’ – *b-ž*. bač’izazira itd. Popis tih kratica je naveden na samom početku dijela sa zemljopisnim imenima (: 982).

Kada pregledavamo popis svjetskih zemljopisnih imena, postavljajući pitanje na koje se sve načine vrši prijevod tih toponima, možemo primijetiti nekoliko načina prevođenja s ruskoga na lakski, ovisno o obliku samoga toponima.

1. Velikom su većinom lakski ekvivalenti zemljopisnih imena (ne samo ruskih toponima već i europskih, pa i ostaloga svijeta) po svom fonemskom sastavu orijentirana prema odgovarajućem ruskom imenu, tj. preuzeta su iz ruskog u potpuno istom grafijskom liku:¹⁶ Ržazán’ *g.* – Rjazan’ š.,¹⁷ Súzdal’ *g.* – Suzdal’ š., Berlín *g.* – Berlin š., Véna *g.* – Vena š. (usp. na njemačkom Wien), Hár’kov *g.* – Har’kov š. (usp. ukrajinsko Har’kiv), Neápol’ *g.* – Neapol’ š.¹⁸; Dnepr *r.* – Dnepr *n.* (usp. ukrajinsko Dnipro); Gaága *g.* – Gaaga š.¹⁹

2. Ako se kod toponima na ruskom (ili u ruskoj adaptaciji) izdvaja neko značenje, taj se toponim prevodi na lakski:²⁰

a) Kod nekih toponima je prevediv samo dio koji zapravo označuje vrstu toponima pa se prevodi samo taj dio (opća imenica); vlastita se imenica ne mijenja (ili se mijenja samo u neznatnoj mjeri, krnji se sufiks i nastavak): Balkanski poluostrov – *balkan* bač’izazira; Kaspijskoe more – *kaspij x:iri*; Zapadna Dvina – *barvlagawal:il dwina* (u ovom slučaju prevedivi dio ne označava vrstu toponima već je jednostavno česta sastavnica toponima).

b) Kod drugih zemljopisnih imena prevediv je i sam toponim u užem smislu: Beloe more (‘Bijelo more’) – *k’ála x:iri*; Želtoe more (‘Žuto more’) *qaqi x:iri*; Tihij okean (‘Tih ocean’) – *paraq’at okean*; Černoje more (‘Crno more’) – *luHi x:iri*.

3. Valja zabilježiti da, kada su u pitanju toponimi s kavkaskog područja ili regija susjednih Kavkazu te s područja koja nisu zemljopisno bliska, ali su još tijekom prošlih stoljeća bila dobro poznata Dagestancima zbog trgovačkih i kulturnih veza, u tim slučajevima obično postoje tradicionalna, ustaljena zemljopisna imena (katkad takva imena supostoje s novijim imenom preuzetim iz ruskoga). Takva lakška zemljopisna imena sadrže fonetske nepodudarnosti s ruskim nazivom jer je u lakskom ranije usvojen glasovni sastav tog toponima koji je blizak ili se čak potpuno podudara s izvornim, primjerice:

Azerbajdžán – Azirbižan; Čečnjá – Čačan; Evrópa – Evropa, Javrupa [jawrupa]; Egípet – Egipet, (Misri [misri]); Índija – G’industtan [hindust:an]; Mékka *g.* – Makka [mak:a] š.; Rossíja – A’rasat [ärasat] (A’rasaj [ärasaj]);²¹ Sibír’ – Sibir’ (Ssivir

16 Izgovor varira ovisno o govornikovoj razini vladanja ruskim jezikom.

17 Prenosim ovdje i dalje ruski naziv u transliteraciji, lakski ekvivalent u ovom dijelu (o *Zemljopisnim imenima*) također navodim u transliteraciji, u slučaju potrebe dodajem tome još i transkripciju u uglatim zagradama.

18 Usp. rusko *Неаполь* koje je povezano, vjerojatno, sa starogrčkim *Νεάπολις* ili latinskim *Neapolis*; talijansko *Napoli*, napuljsko *Napule*.

19 Usp. nizozemsko *Den Haag*. Valja zabilježiti da su za neka imena u *Rječniku* prikazane dodatne varijante. Usp. *Гамбург* – *Г(ь)амбург*, slovo *Г(ь)* u lakskom označava fonem *h*, tako da zapis *Г(ь)амбург* podrazumijeva dva moguća izgovora [gamburg] i [hamburg].

20 Lakške nazive navodim u ovom dijelu (točke 2.a. i 2.b.) u transkripciji.

21 U zagradama se navodi inačica koja se prema procjeni autora rjeđe rabi u suvremenom lakskom jeziku.

[s:iwir]); Tašként g. – Taškant š.; Tbilísi g. – Tbilisi (Ttuplis [t:uplis]) š.; Túrcija – Turcija (Turcija).

Drugi je dio dodatka *Zemljopisna imena*, koji je posvećen dagestanskim zemljopisnim imenima (*Geografičeskie nazvanija Respubliki Dagestan*, str. 991–994),²² podijeljen u tri manja dijela. U prvome su od njih (točka 2.1.) nabrojena ruska imena dagestanskih pokrajina (regija) te njihova središta (ukupno 41) uz koja se donose laksi ekvivalenti, npr.:

*Gunibskij rajon (Gunib)*²³ – *ɤunin:al rajon (ɤunimi)*
Kajtagiskij rajon (Madžalis) – *ɤajdaq'ul:al rajon (mažalis)*
Levašinskij rajon (Levaši) – *lawaš:ijal rajon (lawaši:)*

U sljedećem su dijelu (točka 2.2.) navedeni raznovrsni dagestanski toponimi – imena u Dagestanu poznatijih zemljopisnih objekata – naselja, područja, planina, rijeka itd., prvo na ruskom jeziku, a zatim na laskom. U tom su popisu zastupljena uglavnom veća naselja te neki najpoznatiji dagestanski zemljopisni objekti (ukupno se navodi 133 toponima). Izdvajam iz popisa ona imena koji pokazuju veće razilaženje u odnosu na rusko ime (točnije rečeno, rusku adaptaciju toga imena):

Botlih s. – buš:iqi šr.
 Vacilu gora ('brdo') – vac'ilu zunt:u
 Gubden s. – k:urt:an // k:urt:ajmi šr.
 Riča s. – č'urp:i šr.
 Tpig s. – p:ip:iɤ šr.
 Cudaharskoe uščel'e ('klanac') – c'aqar-q:uma
 Šunudag gora – ('brdo') – š:unu zunt:u

Na kraju toponimijskoga dijela rječnika u točki 2.3. *Imena laskih naselja*²⁴ donosi se popis od 106 laskih naselja²⁵ na ruskom jeziku, s time da je svakom dan ekvivalent na laskom. Navodim nekoliko primjera iz tog popisa: Čurtah s. – č'urt:aš:i šr.; Hurukra s. – xuruk'ul šr.; Kumuh s. – ɤumuči šr.; Lahir s. – laqir šr.; Sumbat'l' s. – sunbat'ul šr.

* * *

Nakon prikaza sadržaja *Rječnika* opisat ćemo strukturu rječničkoga članka i način navođenja različitih podataka o pojedinim vrstama riječi.

Iza natuknice dodaje se gramatička odrednica, a zatim slijedi prijevod na laski. Iza prijevoda navode se frekventne sintagme, rečenične potvrde, frazemi, poslovice.

22 Podnaslov na laskom glasi: *davust:an respublikalul geografjalul c'ardu*.

23 U zagradi su regionalna središta.

24 *Nazvanija laskih naselennyh punktov / lakral šärawal:al c'ardu*, 993–994.

25 Uz svako je ime dodana kratica zemljopisnoga objekta: *selo* 'selo' kod toponima na ruskom jeziku (kratica – s.), a kod laskog imena – *šärawalu* (kratica – šr.)

Supletivni oblici imenica i glagola, kao i oblici s vokalskim ili konsonantskim mijenama (kod prva tri slova), uključuju se u *Rječnik* uz uputu na osnovnu natuknicu – nominativni oblik za imenice i zamjenice ili infinitiv za glagole.

Kod mnogih riječi kosi padežni oblici tvore se uz vokalsku mijenu u korijenu, na primjer, mijena *o ~ ø*:

ЛБА, лбу *и т. д. род., дат. п. и т. д. от лоб*²⁶ (: 326)

ЛОБ *м ненттабакI*;²⁷ ... (:334)

Glagolski se oblici često tvore uz konsonantsku alternaciju, na primjer, *s ~ š*:

ГАСИТЬ *несов. что* 1) ... лешан дуллан ...; ~ **огонь** цу лешан дуллан²⁸ ... (: 149)

ГАШУ́, **гáсишь** *и т. д. наст. от гасить*²⁹ (: 149)

Kod niza glagola paradigma predstavlja kako vokalske, tako i konsonantske alternacije:

СЕ//СТЬ *сов. 1*) щябикIан; ~**сть на стул** кIанттуй щябикIан;³⁰ ... (: 772)

СЯ́ДУ, **сядешь** *и т. д. буд. от сесть*³¹ (: 836)

Supletivni su oblici uključeni u *Rječnik* kao pomoćne natuknice s uputom na osnovnu, npr.:

ИДТИ́ *несов. 1*) ... нан, гъан, бачин, занан; ~ **мédленно** хIаллих ачин; ~ **пешкóм** ахьтта нан;³² ... (: 257)

ШЕ́Л, **шла** *и т. д. прош. от идти́*³³ (: 957)

Kod lakskih prijevoda one riječi koje imaju razredski pokazatelj uglavnom su navedene u 3. razredu (*b–*). U ilustrativnoj građi one mogu biti upotrijebljene u nekom drugom razredskom obliku, npr.:

ВЫ́КОПА//ТЬ *сов. 1*) что буккан, биххан; ~**ть я́му** кIаланг дуккан³⁴...

СМЕ́ЛЬИЙ, –ая, –ое сивсусса³⁵ ...

Kod pojedinih su riječi, prema potrebi, autori naveli tumačenja na lakskom jeziku, koja se donose u kurzivu. Na primjer, riječ ПЛЕД se u lakski prenosi kao posuđenica, uz pojašnjenje značenja u zagradama:

26 U bilješkama ću uz transliteriranu natuknicu navoditi prijevod rječničkoga članka s ruskoga na hrvatski s time da će tekst na lakskom biti transkribiran: **lba**, **lbu** *itd. genitiv, dativ itd. od lob*

27 **lob** *m* 'čelo' nent:abak'

28 **gasit'** *nesvrš.* što 'gasiti' 1) ... leš:an dul:an ...; **gasiti vatru** *c*'u leš:an dul:an

29 **gašu**, **gásiš'** *itd. prezent od gasit'*

30 **se//st'** *svrš.* 'sjesti' 1) š:ábik'an; **sjesti na stolicu** k'ant:uj š:ábik'an

31 **sjádu**, **sjádeš'** *itd. futur od sest'*

32 **idtí** *nesvrš.* 'ići' 1) ... nan, han, bačin, zanán; **ići polako** Hal:iχ ačín; **ići pješice** axt:á nan

33 **šël**, **šla** *itd. prošlo vrijeme od idtí*

34 **výkopat'** *svrš.* 'iskopati' 1) što buk:an, biχ:an; **iskopati jamu** k'alang duk:an

35 **smélyj**, –aja, –oe 'hrabar' siwsus:a. (U ovom je razredskom obliku tog pridjeva infigirani razredski pokazatelj *w* (za 1. i 3. razred), dok je oblik za 2. i 4. razred – *sirsussa*).

ПЛЕД м плед (*виргъан кунна ишла дайсса ганз лачак*)³⁶

Brojni rječnički članci sadrže frazeme koji se nabrajaju iza znaka romb (♦), npr.:

КОРК//А ж в разн. знач. макъара, ккири ... ; **ледня́я** ~а миклирал макъара; **хле́бная** ~а ччатгул макъара; **лимóнная** ~а лимундалул ккири ♦ **прочита́ть кни́гу от ~и до ~и** лу бакпрая ччаннайн бияннин буккин³⁷

U istom nizu, dakle iza romba, navode se i poslovice i uzrečice, ali one su obilježene odrednicama *posl.* ili *pogov.* (*поговорка* ‘uzrečica’), npr.:

ОГО́НЬ м 1) (*пламя*) цгу, лама, къавтИи; ...♦ ... **нет дь́ма без огня́** *погов.* пуркгу буний цгугу дуссар; ... **подли́ть ма́сла в огóнь** царавун навт бутлан;³⁸ ...

Odrednica vrste riječi navodi se kod zamjenica, brojeva, priloga, prijedloga, veznika, čestica i uzvika.

Imenice se navode u obliku nominativa jednine uz odrednicu roda (u kurzivu):

КИРКА́ ж кулунг³⁹

Pridjevi su navedeni u muškom rodu, iza kojega su dodani nastavci ženskoga i srednjeg roda. Zatim slijedi prijevod natuknice na laksi i ilustrativni primjeri:

ЖЕЛЕЗНОДОРО́ЖН//ЫЙ, –ая, –ое муххалххуллул; ~**ый мост** муххалххуллул ламу; ~**ый билéт** муххалххуллул билет;⁴⁰ ...

Zamjenice su u *Rječniku* popraćene ne samo odrednicom vrste riječi (*мест.* – местоимение ‘zamjenica’), već i odrednicom vrste zamjenice (npr. *личн.* – личное ‘osobno’) te roda. Uz osobne i pokazne zamjenice u zagradi se navode oblici kosih padeža. Kao primjer navest ćemo osobnu zamjenicu 3. lica jednine muškoga roda ОН ‘он’, kojoj u laskom odgovara pet pokaznih zamjenica:⁴¹

ОН *мест. личн. м* (его, него; ему, нему; им, ним; о нём) та, (ва, га, кIа, му); **он прав** та тIайлар; **его нет дóма** та шава акъар; ... **обрати́ть к нему́** танахъ уча; ... **я говори́л с ним** на танащал гьалгъа бав⁴² ...

36 **pled** m ‘dekica, pokrivač’ pled (*wirgan kun:a išla dajs:a ganz lačak* ‘debela marama koja se rabi kao pokrivač’)

37 **kórk//a** ž u raznim značenjima ‘kora, korica’ maq’ara, kiri ...; **ledena kora** mik’iral maq’ara; **korica kruha** čat’ul maq’ara; **limunova kora** limundalul k:iri ♦ **прочита́ть кни́гу от ~и до ~и** ‘pročitati knjigu od korica do korica’ lu bak’raja č:an:ajn bijan:in buk:in (*dosl.* pročitati knjigu od glave do nogu)

38 **ogón’ m 1) (plamen)** c’u, lamá, q:awt’i; ...♦ ... **нет дь́ма без огня́** ‘nema díma bez vatre’ uzrečica purk’u bunij c’ugu dus:ar; ... **подли́ть ма́сла в огóнь** ‘doliti ulje na vatru’ c’arawun nawt but’lan

39 **kirká** ž ‘motika, kramp’ kulung

40 **železnodoróžnyj**, –aja, –oe ‘željeznički’ muχ:alχ:ul:ul; **željeznički most** muχ:alχ:ul:ul lamu; **prijezovna karta za vlak** muχ:alχ:ul:ul билет

41 U laskom u ulozu osobnih zamjenica 3. lica jednine i množine služe pokazne zamjenice.

42 **он** zamjenica osobna muškoga roda (...) ‘он’ tá (wá, gá, k’á, mú); **он је у праву (у праву је)** tá t’ajlar; **nema ga kod kuće** tá šawa aq:ar; ... **обрати му се** tanax uča; ... **pričao sam s njim** na tanaš:al k’alka baw

Kod lakških pokaznih zamjenica (u ulozi osobnih) primjetno je iznijansirano razgraničavanje stupnjeva udaljenosti od govornika i relativne visine na kojoj se nalazi treće lice (negovornik) ili predmet u odnosu na govornika. Naime, *wá* znači ‘ovaj (koji se nalazi pokraj govornika,)’; *mú* znači ‘taj (koji se nalazi pokraj sugovornika)’; ostale tri zamjenice ukazuju na osobu ili predmet koji se nalazi na određenoj razdaljini od govornika i sugovornika; razlikovanje se među njima provodi s obzirom na relativnu visinu njihova položaja u odnosu na govornika: *tá* – ‘onaj (koji se nalazi na razdaljini, na istoj razini)’; *k’á* – ‘onaj (koji se nalazi na razdaljini, iznad razine govornika)’; *g’á* – ‘onaj (koji se nalazi na razdaljini, ispod razine govornika)’ (Abdullaev 2018.b: 955). Međutim, kod tih lakških pokaznih zamjenica (u ulozi osobnih) ne provodi se razlikovanje s obzirom na neka druga obilježja: 1) ne razlikuje se kategorija razreda⁴³; 2) iste riječi služe i kao pokazne, i kao osobne zamjenice. Sljedeći je primjer rječnički članak ОНÁ из којег се види да се истим замјеницама на лакски језик преводи и руска особна замјеница ОНÁ ‘она’:

ОНА́ мест. личн. ж (её, неё; ей, ней; ей, ёю, ней, нею; о ней) та (ва, га, кIа, му); ~ **тяжелó больнá** та захIматну къшавай бур; **я её знаю** ттун та кIулса бур; **мы пойдём без неё** жу та бакъанма гъанну; **я ей обеща́л кни́гу** на танихъ лу булунна увкуссия⁴⁴

Glagoli se u *Rječniku* navode uz odrednicu vida (сов. – совершенный ‘svršeni’ i несов. – несовершенный ‘nesvršeni’):

СМОТРЕ́ТЬ несов. 1) ... в разн. знач. уруглан; ... ~**ётъ на часы́** ссытрах уруглан; ... ~**ётъ вы́ставку** выставкалух уруглан⁴⁵ ...
УЙТИ́ сов. 1) (*отправиться*) гъан, ... лавгун бикIан; ~ **домóй** шавай гъан; **она́ ушла́** га лавгунни; **годы́ ушли́** шинну ларгунни ... ♦ ... ~ в **лучший (инóй, друго́й) мир** та дунияллийн гъан⁴⁶ ...

Na kraju pregleda ustroja rječničkoga članka navesti ćemo dva cjelovita članka:

МА́СЛ//О с 1) аьгъушиву, нагъ; **сливочное** ~о лагаву; **топлёное** ~о нагъ; **машинное** ~о машин(алул) аьгъушиву; **растительное** ~о ххяххиялул аьгъушиву; 2) (*масляные краски*) аьгъушиврул рангру (сир); **писа́ть карти́ну** ~ом аьгъушиврул рангирдах суратру дуллан ♦ **как по** ~у

43 Točnije rečeno, razred se ne razlikuje u nominativu, dok se u nastavcima kosih padeža provodi razlikovanje.

44 **oná** zamjenica osobna žensk. roda (...) ‘ona’ tá (wá, gá, ká, mú); **ona je teško bolesna** tá zaHmatnu q:ašawaj bur; **poznam je** t:un tá k’uls:a bur; **ići ćemo bez nje** žu tá baq:anmá han:u; **obeaó sam dati joj knjigu** na tanix lu bulun:a uwkus:i:ja

45 **smotrét’** nesvrš. ‘gledati’ 1) ... u raznim značenjima uruglan; ... **gledati na sat** s:átraχ uruglan; ... **razgledavati (vidjeti) izložbu** wistawkaluχ uruglan

46 **ujtí** svrš. ‘otići’ 1) ... han, ... лавгун бик’ан; **otići kući** šawaj han; **ona je otišle** gá lawgun:i; **godine su otišle** šin:u largin:i ... ♦ ... **уйтí в лучший (инóй, друго́й) мир** ‘otići na onaj (drugi) svijet’ tá dunijal:i:ijn han

бигъанма, хъинну бигъану; **кашу** ~ом не испóртишь *погов.* нагълил ккурч зия къадайсса⁴⁷
 ВОКРУГ *нареч. и предлог с род.* п. лагма; **огляну́ться** ~ лагма(ва) урган;
сестъ ~ **стола́** столданул лагма шьябикъан⁴⁸

U vezi sa sastavom laskkoga leksika uključenoga u *Rječnik*, odnosno njegova suodnosa s ruskim leksikom, ovom ćemo prilikom zabilježiti samo nekoliko osobitosti. Laskski leksik s obzirom na svoje podrijetlo osim izvornih riječi sadrži brojne posuđenice. Među posuđenicama se kao najvažnije skupine izdvajaju orijentalizmi i rusizmi. Te su posuđenice većinom ušle u leksik i ostalih dagestanskih jezika i čine zajedničko leksičko blago laskkoga i drugih dagestanskih jezika te pridonose njihovoj konvergenciji (Abdullaev 2018: 975). Primjere orijentalizama nalazimo među laskkim prijevodima sljedećih ruskih riječi: МЕЛЮ́ДИЯ (melódija) ‘melodija, skladba’ *maq’an*⁴⁹, ЯЙЧНИ́ЦА (jaičnica) ‘pečena jaja’ *χ:ajžani*⁵⁰, ПУ́ШКА (púška) ‘top’ *t:up*, КОШЕЛЁ́К (košelěk) ‘novčanik’ *kisa*⁵¹, ЧАСЫ́ (časý) ‘sat’ *s:ät*, УЧЕ́НИК (učeník) ... 2. (обучающийся ремеслу ‘koji uči zanat’) ‘šegrt’ *čagurt*⁵², РЕ́МЕСЛЮ́ (remesló) ‘zanat’ ... *sānat* itd.

Osvrnut ćemo se i na drugi, mlađi sloj posuđenica – na rusizme. Među njima se izdvajaju dvije skupine s obzirom na razdoblje posuđivanja: novije posuđenice, koje su preuzete iz ruskoga jezika (ili preko ruskoga) uglavnom tijekom 20. stoljeća, i starije, koje su preuzete u carsko doba, odnosno u 19. stoljeću i početkom 20. stoljeća. Stariji su rusizmi potpuno usvojeni u laskskom jeziku, odnosno prilagođeni su laskskom fonološkom sustavu:

ПО́ЧТ//А *ж в разн. знач.* пуч, почта; **пойти́ на** ~у пучрайн гъан (учреждение); ... **доста́вить** ~у пуч биян бан; **получи́ть** ~у пуч бучъан (корреспонденция)⁵³

47 **масл**//ос 1) ‘maslac, maslo, ulje’ *ävušiwu*, nah; **маслак** *lagáwu*; **масло** (pročišćeni maslac, Ghee) nah; **motorно** (strojno) **улје** машин *äkušiwu*, машиналул *ävušiwu*; **билно** **улје** *χ:äχ:ijalul äkušiwu*; 2) (*улјене боје*) *äkušiwurul rangru* (sir ‘smjesa koja služi za nanošenje boje’); **сликати** **улјем** (улјеним бојама) *äkušiwurul rangiridaχ suratru dul:an* ♦ **как по маслу** ‘(и́и) врло глатко, без потеškoća, (и́и) као подмазано’ *bihanma*, *qin:u* *bihanu*; **кашу** **маслом** **не испóртишь** *uzrečica*, *dosl.* ‘ne možeš pokvariti kašu maslacem (tj. čak i ako ga staviš više nego dovoljno)’ *nahlil k:urč zija q:adajs:ar*

48 **вокру́г** *prilog и prijedlog uz genitiv* ‘oko, okolo, ukrug’ *lagma*; **осврнути се око себе**, **погледати око себе** *lagma(wa)* *urgan*; **сјести око стола** *stoldanul lagma š:äbik’an*. U laskskom se jeziku neki prilozi rabe u dvojakoј funkciji: kao prilozi i kao poslijelozii (zato se i terminološki određuju kao prilozi–poslijelozii). Tako i u ovom rječničkom članku prvi primjer ilustrira uporabu riječi *lagma* u ulozi priloga, a drugi u ulozi poslijeloga (u sintagmi s imenicom u genitivu – *stoldanul lagma*).

49 U bilješkama navodim odgovarajuće hrvatske riječi istoga podrijetla, neke od njih su obilježene kao regionalne ili stručne. Usp. u hrvatskom *makama* – stručni naziv *glazb. i knjiž.: »makama* (arap. *maqāma*: sastanak, pripovijedanje na sijelu), u arapskoј književnosti, rimovana proza protkana stihovima u kojoj se opisuju neobični doživljaji junaka...» (*makama. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, 2021.).

50 Usp. hrvatski *kajgana*.

51 Usp. hrvatski *kesa*.

52 Usp. hrvatski *šegrt*.

53 **пóчт**//а *ž* ‘pošta’ u različitim značenjima *puč*, *počta*; **оти́и на пошту** *pučrajn han* (*ustanova*); ... **доставити пошту** *puč* *bijan ban*; **добити пошту** *puč buč’an* (*poštanske pošiljke, korespondencija*)

ПОЧТОВ//ЫЙ, –ая, –ое пучрал; ~ая **связь** пучрал даХаву; ~ая **марка**
 пучрал марка⁵⁴
 ВЕДРО *с* бадра⁵⁵ ...
 ГЕНЕРАЛ *м* январал, генерал⁵⁶ ...
 ОФИЦЕР *м* ХИаписар⁵⁷
 СТАКАН *м* стакан, исттикан⁵⁸ ...
 СОЛДАТ *м* саллатI, аьскар, аьраличу⁵⁹
 КИРПИЧ *м* калпуш⁶⁰
 КРОВАТЬ *ж* тах, кровать, ккарават⁶¹
 ГАЗЕТА *ж* кказит, газета; **вечёрняя** ~ маркIачIан кказит⁶²; ...

Tijekom 20. stoljeća u laksi su jezik iz ruskoga ili posredstvom ruskoga ušle mnogobrojne riječi vezane uz suvremenu kulturu, društveni život, tehniku i znanost: ГЕОГРАФИЯ (geografija) ‘zemljopis’ *geografija*, ЧЕМПИОН (čempion) ‘prvak’ čempion, СИНТАКСИС (sintaksis) ‘sintaksa’ *sintaksis* itd.

Za mnoge se posuđenice iz ruskoga u *Rječniku* navode dvije inačice, usvojena (starija inačica) i neusvojena, koja čuva ruski glasovni sastav riječi, npr.:

АПТЭКА *ж* аптека, аьпттикI⁶³ ...
 КОФТА *ж* кофта, ккуптта⁶⁴ ...
 КОМЕДИЯ *ж* комедия, ккямадия⁶⁵ ...

Ovdje ćemo se osvrnuti i na neke leksičke osobitosti laskoga jezika koje se mogu uočiti prilikom listanja stranica *Rječnika*. *Rječnik* pokazuje specifičnosti u pogledu zastupljenosti / izostanka, odnosno snažnije ili slabije zastupljenosti pojedinih tematskih (semantičkih) skupina riječi u laskom jeziku u usporedbi s ruskim.

Jedna od leksičkih osobitosti ogleda se u nedostatku laskih izvornih naziva za gljive, što je očito vezano uz svojevrsnost prirodnih uvjeta, prvenstveno odsutnost šuma (planinsko područje za koje je u ovom dijelu Dagestana, u laskom kraju – Lakska i Kulinska regije Dagestana – svojstvene alpske livade). Pojedine vrste gljiva koje su ovdje zastupljene nisu se brale i nisu se koristile za prehranu. Ne samo što nema izvornih laskih naziva za pojedine vrste gljiva, nego nema čak ni skupnoga

54 **počtovyj**, –aja, –oe ‘poštanski’ pučral; **poštanska veza** pučral daHawu; **poštanska marka** pučral marka

55 **vedró** *sr* ‘kanta’ badra

56 **generál** *m* ‘general’ январал, general

57 **oficér** *m* ‘časnik’ Hapisar

58 **stakán** *m* ‘čaša’ stakan, istrikan

59 **soldát** *m* ‘vojník’ sal:at’, áskar, áraliču

60 **kirpič** *m* ‘cigla’ kalpuš

61 **krovát** ž ‘krevet’ taχ, krowat, k:arawat

62 **gazéta** ‘novine’ ž k:azit, gazeta; **večernje novine** mark’ač’an k:azit

63 **aptéka** ‘ljekarna’ ž apteka, äpt:ik’

64 **kófta** ž ‘pulover, džemper’ kofta, k:upt:a

65 **komédija** ž ‘komedija’ komedija, k:ámadija

naziva za gljive koji bi se izražavao upravo riječi s posebnim korijenom, nego postoji samo opisan skupni naziv (u prenesenom značenju) *tuk:ul nis* ‘magarčev sir’⁶⁶:

ГРИБ м ттуккул нис; **бѣлый** ~ кЯла ттуккул нис;⁶⁷...

Uvid u *Rječnik* dopušta nam zaključiti da za ruske nazive pojedinih vrsta gljiva nema istovrijednica u laskom te su uglavnom svi ruski nazivi gljiva koji su uključeni u *Rječnik* prevedeni na laski (točnije rečeno, objašnjeni na laskom) s riječi *tuk:ul nis* ‘gljiva’ ili izrazom *tuk:ul nisiral žura* ‘vrsta gljiva (dosl. ‘vrsta magarčeva sira’): ШАМПИЊОЊ (šampin’ón) ‘šampinjon’ šampinjon, šampinjon–*tuk:ulnis*; ПОДОСИНОВИК (podosínovik) ‘turčin’ *tuk:ul nisiral žura* ‘vrsta gljiva’; ОПЕНОК (opėnok) ‘puza, grmača, panjevčica’ *tuk:ul nisiral žura* ‘vrsta gljiva’; РЫЖИК (rýžik) ‘rujnica’ *tuk:ul nis* ‘gljiva’; МУХОМО́Р (muhomór) ‘muhara’ *zahru bus:a tuk:ul nis* ‘otrovna gljiva’ itd.

Nazivi za ptice su u laskom jeziku prilično bogato zastupljeni, postoji i skupni naziv *lelux:i* ‘ptica’. U laskom su leksiku zastupljene mnoge izvorne riječi (ili posuđenice iz ranijih razdoblja) za brojne vrste ptica: ЛАСТОЧКА (lástočka) ‘lastavica’ čit’u, СОРО́КА (soróka) ‘svraka’ *wärq:u*, ДЯТЕЛ (djátel) ‘djetlić’ *t’amaduku*, ОРЁЛ (orěl) ‘orao’ *barzu*, СОКОЛ (sókol) ‘sokol’ *lačín*; СОВА́ (sová) ‘sova’ *isu*; УДО́Д (udód) ‘pupavac’ *duqažari* itd. Međutim, kod naziva za ribe je posve drukčije stanje. Planinske rječice toga kraja nisu bogate raznovrsnom ribom i nije bio tradicionalno razvijen ribolov, riba se uglavnom nije koristila za prehranu. Vjerojatno iz tih razloga u laskom jeziku skoro nema izvornih naziva za ribe i rabe se posuđenice iz ruskoga. Skupni su nazivi za ribu u laskom – čawaq i *balux* sa značenjem ‘riba’ – obje su riječi također posuđenice (iz turkijskih jezika). *Rječnik* navodi kao prijevode naziva riba složene riječi u kojima je prvi dio posuđenica iz ruskoga, a drugi je dio riječ čawaq ‘riba’ ili se iz posuđenice dodaje u zgradama pojašnjenje čawaq, npr.: КАРА́СЬ (karás) ‘karas, babuška’ *karas–čawaq*, СОМ (som) ‘som’ *som* (čawaq); ОКУЊЬ (ókun’) ‘grgeč’ *okun, okun–čawaq*; СА́ЗАН (sazán) ‘šaran’ *sazan* (čawaq); СА́РДИНА (sardína) ‘sardina’ *sardina* (čawaq); ШЧУ́КА (ščúka) ‘štuka’ *š:uka* (čawaq); ЛЕШЦ (lešč) ‘deverika’ *leš:–čawaq* itd. Postoji riječ za pastrvu: ФОРÉЛЬ (forél’) ‘pastrva’ *q:izil–balux*.

Jedna od osnovnih i najstarijih grana privrede od davnina je u Dagestanu stočarstvo i zato je posve očekivano da je u svakom dagestanskom jeziku u leksiku bogato zastupljena tematska skupina riječi za nazive domaćih životinja te uz njih vezane predmete i pojmove. Tu opširnu temu i nazivlje ovdje možemo samo dotaknuti spomenuvši par primjera razgranatosti nekih pojmova tog leksičkog područja. Pri tome ćemo se ograničiti samo na nekoliko naziva iz područja ovčarstva. Za veći broj životinja koje se zajedno kreću rabi se nekoliko naziva:

66 Taj se metaforički naziv vjerojatno objašnjava rasprostranjenošću gljiva iz porodice pečurki okrugloga oblika i bijele boje, izgledom nalik kolutu sira (vjerojatno, livadska puhara (lat. *Lycoperdon pratense*, ili *Vascellum pratense*) ili golema puhara (lat. *Calvatia gigantea*).

67 **grib** m ‘gljiva’ *tuk:ul nis* (dosl. ‘magarčev sir’); **ljetni vrganj** *k’ála tuk:ul nis* (dosl. ‘bijeli magarčev sir’)

СТАДО с газу, ттурзан, гъухъала; ~ **корóв** оьллал газу; ~ **овéц** яттил ттурзан⁶⁸ ...

Od te tri riječi najopćenitiji je izraz *huqala*, koji se može rabiti kako za krdo krava, tako i za stado ovaca ili domaće ptice, a i za jato divljih ptica. Riječ *gazu* podrazumijeva krdo krupne stoke, dok *t:urzan* znači stado sitne stoke. Nazivi za ovce i ovnove ponajprije se razlikuju s obzirom na njihovu dob.

Riječi su sa značenjem ‘ovca’:

t:á ‘ovca’; *s:i* ‘ovca (ili ovan), koja je stara godinu dana’; *čaqu* ‘ovca, koja je stara dvije godine’;⁶⁹ *kurč’ut:a* ‘jalova ovca’.⁷⁰

Riječi su sa značenjem ‘ovan’: *ku*, *χ:alku*, *nuwš:a* (ili *nuwš:aku*).

БАРА́Н м ку, ххалку, нувцаку⁷¹ ...

Riječ *χ:alku* znači ‘ovan, koji ima tri godine i više’ (Abdullaev 2018: 728); *nuwš:aku* znači ‘ovan, koji je star dvije godine i više’ (Abdullaev 2018: 559).

Riječi su sa značenjem ‘janje’:

č’i; za janje koje je staro godinu dana rabi se riječ *nuzruč’i*.

Vrlo je čestotna zbirna imenica *jat:u* ‘ovce (ne podrazumijeva samo ženke)’, koja se ne podudara s množinom od riječi ‘ovca’ (*t:á* jd. – *t:árdu* mn.) i od koje je izveden pridjev *jat:il* ‘ovčji’, npr. *jat:il nis* ‘ovčji sir’, *jat:il p:al* ‘ovčja vuna’ te niz složenih imenica, npr. *jat:ik:ač:i* ‘pas ovčar’ i dr.

* * *

Rječnik sadrži brojne primjere koji pokazuju da su kod prijevoda ruskih višeznačnih riječi neka dodatna i prenesena značenja mogu biti prisutna i kod lakske istovrijednice, dok druga izostaju. Autori su prilikom razrade takvih rječničkih članaka pažljivo preveli svako značenje i dodali sažeta pojašnjenja kad god su smatrali da je to potrebno.

Primjer podudaranja osnovnih značenja ruske višeznačne riječi i njene lakske istovrijednice nalazimo u rječničkom članku ЯЗЫ́К (jazyk):

ЯЗЫ́К м 1) *анат.* ... маз; ... 2) (*речь*) ... маз⁷² ...

Rječnička je natuknica КИСТЬ (*kist’*) primjer ruske višeznačne riječi kod koje se svako od četiri značenja prevodi na laski kao zasebna riječ:

68 *stádo* sr ‘krdo, stado’ *gazu*, *t:urzan*, *huqala*; **krdo krava** ul:al *gazu*; **stado ovaca** *jat:il t:urzan*

69 Abdullaev 2018: 827.

70 Abdullaev 2018: 360.

71 **barán** m ‘ovan’ *ku*, *χ:alku*, *nuwš:aku*

72 **jazyk** m ‘jezik’ 1) *anat.* ... маз; ... 2) (*govor*) ... маз

КИСТЬ ж 1) (часть руки) бартка 2) (гроздь) (кьюмайт/ут/ул) кьюмай 3) (украшение) кюнчу; шаль с кистями кюнчари лачак, кюнчулачак 4) (малярная) ... ц/уши, пилча⁷³

Rječnik obuhvaća i opširnu građu ruskih višeznačnih riječi koje uz osnovna imaju i prenesena značenja. Prenesena značenja tih riječi u većini slučajeva izostaju kod laskih istovrijednica, npr.:

ЛОПУХ м 1) бот. улчча 2) перен. разг. (простофиля) шяйт/анбакъу, авдал, байнавар⁷⁴

Kako bi pojasnili preneseno značenje, koje nije prisutno u semantici lakske istovrijednice, autori iza stilske odrednice dodaju u zagradama sinonim na ruskom, a zatim slijedi prijevod na laski.

Za mnogobrojne višeznačne riječi autori su popratili svako od značenja ne samo preciznim prijevodom na laski, već i sintagmatskim primjerima (ustaljenim svezama) u kojima se u ruskom jeziku riječi rabe u njihovu osnovnom značenju, dok one na laski mogu biti prevedene samo metaforičkim izrazom, npr.:

ЯДР/О с 1) вирдакI, жавгъар; ~ó орéха гъивхъхълъуль оърват/у⁷⁵ ...

Dok se u slavenskim jezicima za unutarnji jestivi dio oraha rabi riječ s osnovnim značenjem 'jezgra' (usp. hrv. 'jezgra oraha' ili 'orahova jezgra'), na laski se ta sintagma ne prevodi pomoću riječi *wirdak* (koja je ekvivalent za rusko 'ядро' (jadró) ili hrvatsko 'jezgra'), nego izrazom *hiwx:ul ürwat*' i koji doslovno znači 'orahova žaba'.

Uvid u *Rusko–laski rječnik* dopušta nam da zaključimo kako je pred nama vrlo značajno i prijeko potrebno djelo. *Rječnik* se izrađivao temeljito i odgovorno te se stručnjaci i svi korisnici mogu pouzdati u njegove prijevode i definicije. *Rječnički* su prijevodi precizni, a pojašnjenja sažeta. Ovaj će solidan rad postati nezaobilazan priručnik za sve one govornike ruskoga jezika koji žele naučiti laski jezik ili steći dublje znanje laskoga jezika. Razumije se da će on poslužiti kao dobar priručnik za prevoditelje s ruskoga na laski kao i inače za sve djelatnike u kulturi čiji je rad povezan s laskim jezikom. Osim toga, *Rječnik* će biti vrlo koristan i Lakima koji žele usavršiti svoje znanje kako ruskog, tako i laskoga jezika.

Golema građa ilustrativnih primjera uključena u *Rusko–laski rječnik* (sintagmatski i rečenični primjeri, kolokacije, frazemi i poslovice) omogućava raznovrsna istraživanja na području ponajprije leksikologije i semantike, ali i drugih grana jezi-

73 **kist'** ж 1) (dio ruke, 'šaka') bartka 2) ('grozd') (vinove loze) q:ümaj 3) 'resice'(ukras) q:unču; **marama s resicama** q:unčari lačak, q:unčulačak 4) 'kist' (za slikarstvo ili soboslikarske i dr. radove) ... c'ušī, pilča

74 **лопу́х** м 'čičak' 1) бот. улчча 2) перен. разг. (наивач, будала, лаковјеран човек) š:ajt'anbaq:u, awdal, bajnawar

75 ЯДРÓ (jadró) sr 'jezgra' 1) wirdak', žawhar; **orahova jezgra** hiwx:ul ürwat' i

koslovlja. *Rječnik* će također biti koristan etnolozima i povjesničarima, kao i znanstvenicima drugih humanističkih usmjerenja.

Ovim je dvojezičnim rječnikom izrađenim na visokoj znanstvenoj razini lakska leksikografija obogaćena vrijednim izdanjem koje će služiti kao sredstvo očuvanja i poticaj za razvoj laskoga jezika i kulture.

Sofija Gadžijeva

Literatura⁷⁶

- Abdullaev, Isa H. (2005). *Orfografičeskij slovar' laskogo jazyka: 50 000 slov*. Mahačkala: Dagestanskoe knižnoe izdatel'stvo.
- Abdullaev, Isa H. (2009). *Škol'nyj rusko-laskij slovar'*. Mahačkala: Lotos.
- Abdullaev Isa H. (2010.a.). Pervye terminologičeskie slovari i voprosy normalizacii literaturnogo laskogo jazyka. *Problemy leksikologii i leksikografii severokavkazskih jazykov*. Mahačkala: IJaLI DNC RAN, 35–46.
- Abdullaev, Isa H. (2010.b.). Slovari laskogo jazyka. *Problemy leksikologii i leksikografii severokavkazskih jazykov*. Mahačkala: IJaLI DNC RAN, 242–244.
- Abdullaev, Isa H. (2018.a.). *Lasko–ruskij slovar'*. Mahačkala: IJaLI DNC RAN, ALEF.
- Abdullaev, Isa H. (2018.b.). Kratkij grammatičeskij očerk laskogo jazyka. *Lasko–ruskij slovar'*. Mahačkala: IJaLI DNC RAN, ALEF, 944–978.
- Alieva, Badrizhat M. (2017). Strukturno–semantičeskij analiz genderno–markirovannyh blagopoželanij laskogo jazyka. *Vestnik Voronežskogo gosudarstvennogo universiteta. Serija: Lingvistika i mežkul'turnaja kommunikacija*. No. 4, 116–120.
- Alieva, Badrizhat M. (2018). Vyjavlenie gendernogo komponenta pri izučenii laskih frazeologičeskikh edinic s agentivnymi suščestvitel'nymi. *Izvestija Saratovskogo universiteta. Novaja serija. Serija: Filologija. Žurnalistika*. T. 18, No. 3, 271–274.
- Amirov, Šahimardan I. (1932). *Terminy po matematike*. Mahač–Kala: Sektor jazyka (Terminologičeskaja komissija) Naučno–issledovatel'skogo instituta Narkomprosa DASSR; Dagestanskoe Gosudarstvennoe Izdatel'stvo.
- Čarinov, Mugutdin M. (1932). *Obščestvenno–političeskaja terminologija*. Mahač–Kala: Sektor jazyka (Terminologičeskaja komissija) Naučno–issledovatel'skogo instituta nacional'noj kul'tury Narkomprosa DASSR; Dagestanskoe Gosudarstvennoe Izdatel'stvo.
- Džidalaev, Nurislam S. (1987). *Rusko–laskij slovar': okolo 10 000 slov*. Mahačkala: Dagučpedgiz.
- Džidalaev, Nurislam S. (1990). *Tjurkizmy v dagestanskih jazykah: opyt istoriko–ètimologičeskogo analiza*. Moskva: Nauka.

76 Kratice u popisu literature: IJaLI DNC RAN = Institut jazyka, literatury i iskusstva imeni Gamzata Cadasy Dagestanskogo naučnog centra Rossijskoj Akademii nauk; Dagučpedgiz = Dagestanskoe učebno–pedagoškičkoe izdatel'stvo; Narkompros = Narodnyj komissariat prosvješćenija; DASSR = Dagestanskaja Avtonomnaja Sovetskaja Socialističeskaja Respublika; SNK = Sovet narodnyh komissarov.

- Džidalajev, Nurislam S. (1994). *Russko–laksčij slovar': okolo 20 000 slov*. Mahačkala: Dagučpedgiz.
- Gadžiev, Gusejn M., urednik (1940). *Terminologičeskij slovar' po istorii, jazyku, literaturi, matematike, estestvoznaniju i geografii*. Mahačkala: Dagestanskij naučno–issledovatel'skij institut istorii, jazyka i literatury pri SNK DASSR; Dagestanskoe gosudarstvennoe izdatel'stvo.
- Gadžiev, Gusejn M. (1958). *Russko–laksčij škol'nyj slovar'*. Mahačkala: Naučno–issledovatel'skij institut škol DASSR; Dagučpedgiz.
- Gadžijeva, Sofija (2019). Isa Halidovič Abdullaev (2018) Laksko–russkij slovar'. IJaLI DNC RAN, ALEF, Mahačkala. *Suvremena lingvistika*, 45/88, 265–278.
- Gadžijeva, Sofija (2020). Patimat Abdulaevna Saidova (2019) Slovar' andalal'skogo dialekta avarskogo jazyka. IJaLI DFIC RAN, ALEF, Mahačkala. *Suvremena lingvistika*, 46/90, 265–278.
- Hanova, Džarijat (1942). *Russko–laksčij škol'nyj slovar'*. Mahačkala: Institut usoveršenstvovanja učitelej pri Narkomprose DASSR; Dagestanskoe gosudarstvennoe izdatel'stvo.
- Kažlaev, Mahalli A. (1932.a.). *Terminy po fizike*. Mahač–Kala: Sektor jazyka (Terminologičeskaja komissija) Naučno–issledovatel'skogo instituta Narkomprosa DASSR; Dagestanskoe Gosudarstvennoe Izdatel'stvo.
- Kažlaev, Mahalli A. (1932.b.). *Terminy po himii*. Mahač–Kala: Sektor jazyka (Terminologičeskaja komissija) Naučno–issledovatel'skogo instituta Narkomprosa DASSR; Dagestanskoe Gosudarstvennoe Izdatel'stvo.
- makama. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 18. 11. 2021.
<<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=38226>>
- Murkelinskij, Gadži B. (1953). *Russko–laksčij slovar'*. Mahačkala: Izdatel'stvo Dagestanskogo filiala Akademii nauk SSSR.
- Musaev, Sulejman A. (2012). *Lakku dunijal: nittil maz lah'h'in baj lu – audio–samoučitel' laksčij jazyka*. Mahačkala: IP »Sultanbegova H.S.«.
- Ragimov, Kabullah R. (1982). *Russko–laksčij škol'nyj terminologičeskij slovar'*. (*Jazyk, literatura, pedagogika*). Mahačkala: Dagučpedgiz.
- Uslar, Petr K. (1890). *Ėtnografija Kavkaza. Jazykoznanie. IV. Laksčij jazyk*. Tiflis: Upravlenie Kavkazskogo učebnogo okruga.